

JAROSŁAW DURKA

Akademia Kaliska im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

ORCID 0000-0003-2535-7842

STEFAN ZAKRZEWSKI (1898-1934) – ŻOŁNIERZ LEGIONÓW POLSKICH I OFICER ZAWODOWY WOJSKA POLSKIEGO

Postać kapitana Stefana Zakrzewskiego, uczestnika walk o niepodległość ojczyzny i oficera zawodowego Wojska Polskiego z okresu międzywojennego, jest dziś niemal zapomniana. Celem tego artykułu jest więc przybliżenie życiorysu tego żołnierza, a także historii związanej z losami jego najbliższych.

Stefan Zakrzewski urodził się 14 września 1898 r. w Grodźcu (obecnie powiat koniński), był synem Ludwika i Stefanii z Freytagów¹. Pochodził ze zubożałej szlachty². W domu kultywowano polskie tradycje patriotyczne. Było to szczególnie związane z przeszłością jego dziadka, Antoniego Freytaga (ur. 1840 r., zm. 22 maja 1919 r.), który w powstaniu styczniowym był porucznikiem w oddziale wywiadowczym pod dowództwem Mariana Langiewicza³. W nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. walczył w bitwie pod Lubartowem, a 24 lutego 1863 r. pod Małogoszczem. W tej ostatniej bitwie został ranny. Rosjanie uwięzili go w Lublinie na cztery miesiące i skazali na zesłanie na Syberię. Jednak dzięki wstawiennictwu hrabiów Zamoyskich, u których pracował w dobrach kozłowieckich, został uwolniony. Później pracował jako nadleśniczy w dobrach Tuliszków⁴.

Należy też tutaj wspomnieć o bracie dziadka Antoniego, Lucjanie Freytagu (ur. 1842 r. we wsi Żelizna w pow. włodawskim, zm. 20 sierpnia 1916 r.), który początkowo był dzierżawcą majątku ziemskiego i także wziął udział w powstaniu styczniowym. Walczył jako szeregowiec w oddziale Michała Heydenreicha „Kruka” lub w oddziale Karola Krysińskiego. Wiadomo, że 8 sierpnia 1863 r. uczestniczył w bitwie pod Żyrzynem, gdzie został

¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie (dalej: APP/OK), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Grodziec, sygn. 78, Akt urodzenia Stefana Zakrzewskiego, numer 102/1898.

² W akcie małżeństwa pradziadka Stefana, Hipolita Zakrzewskiego (ur. ok. 1803 r.) czytamy, że był on szlachetnie urodzony i wykonywał zawód kucharza. Zob. APP/OK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbica Kujawska, sygn. 56, Akt małżeństwa Hipolita Zakrzewskiego i Franciszki z Sampolińskich z dnia 2 lutego 1831 r., wpis 6/1831.

³ Antoni Freytag był synem Karola Freytaga (1815-1901) z Janowa Podlaskiego i Marianny z Perkowski z Jeżewa. Ożenił się z Julianną z Kłopotowskich (ur. 1846, zm. 9 kwietnia 1922). Zob. Kielakowie.com, <https://kielakowie.com/getperson.php?personID=185310&tree=tree381> [dostęp: 20.12.2022] i <https://kielakowie.com/getperson.php?personID=185524&tree=tree381> [dostęp: 20.12.2022]; MyHeritage, https://www.myheritage.pl/names/antoni_freytag [dostęp: 20.12.2022].

⁴ H. Mościcki, *Pomniki bojowników o niepodległość 1794-1863*, Warszawa 1929, s. 151, 300; M. Sobczak-Waliś, G. Waliś, *Miejsca pamięci powstania styczniowego na terenie powstańczego województwa kaliskiego*, Kalisz 2013, s. 41-42.

ranny w szczy. Następnie ukrywał się przed władzami rosyjskimi, aby uniknąć grożącej mu kary. Po powstaniu zamieszkał najpierw w Trzebieiniu, a później w Częstochowie i pracował z składzie monopolowym w Aniołowie (dzisiaj jest to dzielnica Częstochowy)⁵.

Ojciec Stefana, Ludwik Zakrzewski (ur. 1863 r., zm. 9 listopada 1923 r.)⁶ był synem Józefa (ur. ok. 1832 r.) i Rozalii ze Sławińskich (ur. ok. 1828 r.). Wiadomo, że dziadek Józef był kucharzem dworskim hrabiego Józefa Skarbka w Osiecinach, a babcia Rozalia była gospodynią przy tym dworze⁷. O ich synu Ludwiku wiadomo bardzo mało. Można jedynie stwierdzić, że przez jakiś czas był pisarzem gminnym w Grodźcu⁸. W 1897 r. ożenił się ze Stefanią z Freytagów⁹. Później mieszkał w Kaliszu. Zmarł w Poznaniu, a jego pogrzeb odbył się w kościele oo. Franciszkanów w Kaliszu¹⁰.

Matka, Stefania Zakrzewska z Freytagów (ur. 26 sierpnia 1874 r., zm. 16 września 1964 r.), urodziła się w Zadwornej Wsi vel Tuliszkowie¹¹, gdzie pracował jej ojciec – Antoni¹². Ukończyła gimnazjum w Siedlcach. Wraz z mężem Ludwikiem Zakrzewskim zamieszkali w Kaliszu, gdzie byli właścicielami posesji. W czasie pierwszej wojny światowej, od stycznia 1915 r., Stefania prowadziła działalność społeczną w Radzie Opiekuńczej w Kaliszu, a następnie od czerwca 1916 r. w Lidze Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego, w której była wiceprzewodniczącą. W 1917 r., w ramach tej aktywności, pomagała legionistom internowanym w Szczypiornie. W działającym konspiracyjnie Komitecie Opieki nad Jeńcami, pod pseudonimem „Stella” dostarczała do

⁵ Tamże, s. 195, 303; J. Maliszewski, *Postanie styczniowe. Notatki biograficzne uczestników*, Warszawa 1932, s. 25; J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005, s. 79; Tenże, *Powstańcy styczniowi 1863-1864 na cmentarzach częstochowskich: Kule, św. Rocha i ewangelicko-augsburskim. Biogramy*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 2011/2012, s. 125-126; M. Sobczak-Waliś, G. Waliś, *Miejsca pamięci powstania styczniowego...*, s. 21; *Lucjan Freytag* [w:] *Genealogia Polaków*, <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-stycznio-wy/71394/lucjan-freytag> [dostęp: 20.12.2022] i <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-stycznio-wy/58099/lucjan-freytag> [dostęp: 20.12.2022].

⁶ *Zgon*, „Gazeta Kaliska” 1923, nr 258 z 11 listopada, s. 3.

⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Włocławku, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Osiecin, sygn. 21, Akt małżeństwa Józefa Zakrzewskiego i Rozalii ze Sławińskich z dnia 5 lipca 1853 r., wpis 11/1853. Z kolei Józef Zakrzewski był synem Hipolita Zakrzewskiego, także kucharza, szlachetnie urodzonego w Kościelcu w zaborze pruskim, zamieszkałego w Wierzbui i Franciszki z Sampolińskich, zob. APP/OK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izby Kujawska, sygn. 56, Akt małżeństwa Hipolita Zakrzewskiego i Franciszki z Sampolińskich z dnia 2 lutego 1831 r., wpis /1831.

⁸ APP/OK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Grodziec, sygn. 78, Akt urodzenia Stefana Zakrzewskiego, numer 102/1898. W tym samym czasie, inny Zakrzewski, Władysław, był wójtem gminy Grodziec, zob. *Ofiary*, „Słowo” 1898, nr 21, s. 6.

⁹ APP O/K, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Tuliszków, sygn. 40, Akt małżeństwa Ludwika Zakrzewskiego, syna Józefa i Rozalii z domu Sławińskiej i Stefanii Freytag, córki Antoniego i Julianny Kłopotowskiej – wpis 52/1897.

¹⁰ Zbiory rodzinne Anny Majewskiej-Rau, Akt śmierci Ludwika Zakrzewskiego z 16 listopada 1923 r.; *Zgon*, „Gazeta Kaliska” 1923, nr 258 z 11 listopada, s. 3.

¹¹ Wojskowe Biuro Historyczne (dalej: WBH), Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych (dalej: KAPO), Stefania Zakrzewska, sygn. MN 16.03.1933, Kwestionariusz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości z 1933 r., [brak daty dziennej], b.p.

¹² APP/OK, Księgi i akta hipoteczne sądów w Turku, sygn. 54/507/0/-/794, Umowa hipoteczna z dnia 2 marca 1913 r., k. 139. Na dokumencie umowy hipotecznej z dnia 2 marca 1913 r., między Samuelem Nelkenem (1875-1941), ówczesnym właścicielem folwarku Zadworna Wieś vel Tuliszków a przedstawicielami firmy „M. Preger” w Kaliszu, Szymonem Pregerem i Izydorem Pregerem najprawdopodobniej widnieje podpis Freytaga (pismo jest mało czytelne).

obozu produkty żywnościowe, książki i przybory piśmiennicze. Pomagała w prowadzeniu korespondencji¹³. W opinii o niej czytamy:

Pani Zakrzewska Stefania podczas siedzenia b[yłych] legionistów w Szczypiornie, sprawnie i z wielkim oddaniem się sprawie, organizuje pomoc dla nich. Jest niejako ich opiekunką i matką zarazem, pomaga im uciekać z obozu, narażając się często władzom niemieckim. Praca jej w tym kierunku była bezinteresowna i ciężka w tamtych warunkach, jest godną całkowitego uznania¹⁴.

Po wycofaniu się Niemców z Kalisza, 14 listopada 1918 r. objęła kierownictwo nad szpitalem wojskowym. Pracowała w nim do 1919 r. Od tego czasu była członkiem oddziału Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza Polskiego i przewodniczącą świetlic żołnierskich. W 1919 r. utworzyła taką świetlicę przy jednym z batalionów 29 Pułku Strzelców Kaniowskich i prowadziła ją do 1920 r. W lutym 1919 r. utworzyła świetlicę żołnierską dla 2 Pułku Ułanów, a później dla 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich. W 1920 r. w Kaliszu założyła Koło Polek, które zajmowało się opieką nad żołnierzami. Później jeszcze znalazła się w zarządzie Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, w zarządzie Towarzystwa Pomocy Bezrobotnym. Wchodziła w skład Komitetu Wykonawczego budowy Pomnika Legionistów w Szczypiornie. Była członkiem honorowym Towarzystwa Wioślarek i Akademickiego Koła Kaliszan. 28 maja 1929 r. otrzymała Krzyż Legionowy, a 16 marca 1933 r. Medal Niepodległości¹⁵. Była członkinią Rodziny Wojskowej, udzielała się w sekcji przysposobienia obrony kraju¹⁶.

Stefan Zakrzewski, wzrastający w rodzinie o tak silnych tradycjach patriotycznych, początkową naukę pobierał w domu. Dopiero we wrześniu 1912 r., po zdaniu egzaminu, przyjęto go do 7-klasowej Szkoły Handlowej w Kaliszu. Zaraz też zaangażował się

¹³ WBH, KAPO, Stefania Zakrzewska, sygn. MN 16.03.1933, Kwestionariusz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości z 1933 r., [brak daty dziennej], b.p.; A. Maruszewska „Hanka”, Z. Janiszewska „Boruta”, *Opieka kaliskiej Ligi Kobiet nad Szczypiornem* [w:] *Wierna służba. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915-1918*, Warszawa 2021, s. 354; A. Tabaka, *Podziękowania legionistów dla kaliskiej Ligi Kobiet. List Mieczysława Naramowskiego (1889-1954) na tle pomników jeńców ze Szczypiorna*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2020, nr 20, s. 100-116; *Obóz w Szczypiornie – Albumik Stelli* [w:] *Szczypiorno. Historia i współczesność*, <https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/albumik-stelli-takze-wpisy-wierszowane-legionistow-i-grafiki-jurka-krukowskiego-pazdziernik-grudzien-1917-r> [dostęp: 20.12.2022]. Zob. H. Wrotkowski, *Spółczesność Kalisza w latach pierwszej wojny światowej i dniach wyzwolenia*, „Rocznik Kaliski” 1970, T. III, s. 171-174.

¹⁴ WBH, KAPO, Stefania Zakrzewska, sygn. MN 16.03.1933, Opinia komendanta VIII Okręgu POW, kpt. Jana Eugeniusza Łepkowskiego „Śmulskiego” z dnia 13 marca 1933 r., b.p.

¹⁵ Tamże, Kwestionariusz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości z 1933 r., [brak daty dziennej], b.p.; tamże, Kwestionariusz Biura Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości dla otrzymania legitymacji, upoważniającej do znizki kolejowej z dnia 24 marca 1934 r., b.p.; *1927 czerwiec 26, Kalisz – Akt erekcyjny pomnika legionistów w Szczypiornie* [w:] *Materiały źródłowe do dziejów legionistów internowanych w Szczypiornie w 1917 roku*, wybór i oprac. G. Waliś, Kalisz 2017, s. 248-249; *1927 sierpień 9, Kalisz – „Gazeta Kaliska”: relacja z odsłonięcia pomnika legionistów w Szczypiornie* [w:] *Materiały źródłowe do dziejów legionistów internowanych...*, s. 356; *Poznajmy obywateli zasłużonych*, „Świat Zasłużonych” 1934, nr 2, s. 29. Na temat świetlic żołnierskich w tym czasie zob. P. Dobrowolski, *Świetlice żołnierskie – rola i zadania w systemie wychowawczym żołnierzy (1918-1939)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica” 2018, nr 101, s. 147-157. Na temat sytuacji w Kaliszu w 1914 r. zob. choćby: R. Bieniecki, B. Celer, *Katastrofa kaliska 1914. Materiały źródłowe (wybór)*, Kalisz 2014.

¹⁶ *Z walnego zebrania R. W.*, „Echo Kaliskie Ilustrowane” 1936, nr 97, s. 8.

w działalność patriotyczną. Należał do tajnej Organizacji Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, którą przekształcono w oficjalnie działającą organizację skautową¹⁷.

Działania wojenne i zburzenie Kalisza zmusiły go, jak i innych uczniów, do rocznej przerwy w edukacji. Szkoły w Kaliszu zostały zamknięte. Od września 1915 r. podjął naukę w szóstej klasie w 7-klasowej Szkole Handlowej w Wieluniu. Wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), która na terenie Wielunia właśnie rozpoczęła działalność. Stefan był jednym z jej organizatorów na terenie szkoły. Jako drużynowy w plutonie szkolnym, brał udział we wszystkich pracach POW. Działał tak do końca roku szkolnego – 27 czerwca 1916 r.¹⁸

Po otrzymaniu świadectwa szkolnego przekroczył granicę okupacji niemieckiej i znalazł się w Radomsku, znajdującym się na terenie okupowanym przez wojska austro-węgierskie. 29 czerwca 1916 r. wstąpił tam do Legionów Polskich¹⁹. Przydzielono go do 3 Kompanii Uzupełniającej w Dęblinie. 13 września 1916 r. został wysłany do służby liniowej w 6 Pułku Piechoty Legionów Polskich. Z dokumentów wynika, że 1 grudnia 1916 r. przydzielono go do 9 kompanii tego pułku. Przebywał tam do 1 kwietnia 1917 r. Następnie został odkomenderowany do Krajowego Inspektoratu Zaciągu w Kaliszu. 1 czerwca 1918 r. wysłano go na przeszkolenie w 1 Pułku Piechoty Polskiej Siły Zbrojnej (pułk został sformowany 1 maja 1918 r. w Ostrowi Mazowieckiej i w Zegrzu, a w 1919 r. przemianowany na 7 Pułk Piechoty Legionów). W jednostce tej przebywał do 15 lipca 1918 r. Po powrocie skierowano go do służby w Krajowym Inspektoracie Zaciągu w Łodzi²⁰.

Pod datą 1 listopada 1918 r. odnotowano początek służby Stefana Zakrzewskiego w Głównym Urzędzie Zaciągu do Wojska Polskiego w Łodzi, instytucji powstałej na skutek przekształcenia Krajowego Inspektoratu Zaciągu. Zakrzewski służył tam na stanowisku podoficera kancelarii. Datę 1 listopada 1918 r. w jego aktach personalnych przyjmowano jako początek służby w Wojsku Polskim. Z zachowanej dokumentacji wynika, że 8 listopada miał to samo stanowisko w Głównym Urzędzie Zaciągu w Kaliszu. W listopadzie 1918 r. wziął udział w rozbrajaniu Niemców w Łodzi²¹.

Od stycznia 1919 r. na własną prośbę został przydzielony do 29 Pułku Piechoty (Pułku Strzelców Kaniowskich) w Kaliszu. Od 5 tego miesiąca był sierżantem-szefem w szkole podoficerskiej tego pułku. Następnie, z rozkazu dowódcy pułku, objął

¹⁷ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; M. Halak, *Kaliszcy harcerze też walczyli o niepodległość*, <https://zyciekalisza.pl/artykul/kaliszcy-harcerze-tez/853596> [dostęp: 20.12.2022]. Szkołę tę wybierali na miejsce edukacji swoich dzieci także lokalni ziemianie, zob. J. Durka, *Materiały aparatu bezpieczeństwa na temat ziemianina Witolda Karłowskiego (1896-1959) z Grodnej*, „Polonia Maior Orientalis” 2017, T. IV, s. 210. Na temat historii szkoły: P. Mydlach, *Szkola Handlowa w Kaliszu (1905-1917)*, http://2lo.kalisz.pl/images/szkola_handlowa_1905-1917.pdf [dostęp: 20.12.2022].

¹⁸ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Świadectwo ukończenia przez Stefana Zakrzewskiego szóstej klasy w VII-klasowej Szkole Handlowej w Wieluniu. Zob. L. Mastalski, *Polska Organizacja Wojskowa. Okręg Częstochowsko-Wieluński Va/IX 1915-1918*, Częstochowa 2020, s. 396.

¹⁹ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Karta kwalifikacyjna dla Komisji Weryfikacyjnej [brak daty], b.p.

²⁰ Tamże, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Karta kwalifikacyjna dla Komisji Weryfikacyjnej [brak daty], b.p.

²¹ Tamże, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Karta kwalifikacyjna dla Komisji Weryfikacyjnej [brak daty], b.p.

kierownictwo ćwiczeń Milicji Ludowej w Kaliszu. 26 lutego 1919 r. na własne życzenie wyjechał jako komendant plutonu w 1 Kompanii Marszowej 29 Pułku Piechoty, która dołączyła do Grupy Operacyjnej „Bug”, walczącej przeciwko Ukraińcom w Galicji i na Wołyniu pod rozkazami generała Jana Romera, a później pułkownika Leona Berbeckiego. Po rozwiązaniu kompanii został przydzielony do 28 Pułku Piechoty. 11 kwietnia 1919 r. rozkazem pułkownika Leona Berbeckiego został wysłany na kurs do Szkoły Podchorążych w Warszawie. Był tam słuchaczem od 16 kwietnia 1919 r. do 31 maja 1919 r. Zaraz po jego ukończeniu, bo od 1 czerwca 1919 r. do 4 lipca 1919 r. uczestniczył w Kursie Karabinów Maszynowych w Dęblinie. Następnego dnia po jego ukończeniu, 5 lipca 1919 r. został mianowany na stopień podporucznika. Przydzielono go do batalionu zapasowego 34 Pułku Piechoty na stanowisko dowódcy plutonu²².

1 sierpnia 1919 r. został odkomenderowany na front. Jego pułk walczył wtedy na Polesiu i Wołyniu, najpierw przeciwko oddziałom ukraińskim, a później w wojnie polsko-sowieckiej. W lipcu 1920 r. Wojsko Polskie było już w odwrocie²³. Zakrzewski walczył do 10 lipca 1920 r., kiedy to z powodu choroby został wycofany na rekonwalescencję. Po kilkunastu dniach, 26 lipca 1920 r. powrócił na front, jednak nie przydzielono go do 34 Pułku Piechoty, a do 29 Pułku Strzelców Kaniowskich. Trwały walki obronne. 10 sierpnia 1920 r. pod Wyszkowem Zakrzewski został ranny w lewą nogę. Trafił do szpitala w Łodzi. Za swoją postawę w czasie walki otrzymał Pochwałę Grupy „Bug”²⁴.

25 sierpnia 1920 r., a więc w ostatnim dniu Bitwy Warszawskiej powrócił do pułku. 19 listopada tego roku rozpoczął służbę sztabową jako referent w Dowództwie Okręgu Generalnego „Łódź”. 22 stycznia 1921 r. został awansowany na porucznika²⁵.

Po zakończeniu wojny postanowił kontynuować karierę wojskową w służbie zawodowej. Musiał uzupełnić swoje wykształcenie. Dlatego w latach 1921-1922 uczestniczył w Kursach Doksztalujących w Zakresie Szkoły Średniej przy Dowództwie Okręgu Korpusu Nr IV w Łodzi. Ukończył je 28 czerwca 1922 r. uzyskując świadectwo dojrzałości²⁶. W rubryce dotyczącej znajomości języków obcych wpisywał rosyjski i niemiecki, ale także (choć słabiej) francuski²⁷.

22 sierpnia 1921 r. Stefan Zakrzewski został wcielony do 29 Pułku Piechoty, ale 3 maja 1922 r. do 5 Pułku Saperów, stacjonującego w Krakowie, a w 1926 r. przeniesionego do Dąbia (jednostka ta funkcjonowała w latach 1921-1929). U porucznika Zakrzewskiego nastąpiła duża zmiana specjalności. W nowej formacji dążył do wyspecjalizowania się w kierunkach: fortyfikacja, budowa mostów i wychowanie fizyczne. Nastąpił dla niego czas intensywnych szkoleń. 2 października 1922 r. rozpoczął Roczny Kurs Wychowania Fizycznego w Centralnej Szkole Gimnastyki i Sportu w Poznaniu, który odbywał do 14 września 1923 r. Jednocześnie studiował wtedy przez trzy semestry na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Poznańskiego (w roku akademickim 1921/1922 i 1922/1923).

²² Tamże, Rozkaz płk. Leona Berbeckiego z dnia 11 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Curriculum vitae sierżanta sztabowego Zakrzewskiego Stefana z dnia 23 kwietnia 1919 r., b.p.; tamże, Karta kwalifikacyjna dla Komisji Weryfikacyjnej [brak daty], b.p. Zob. L. Beldowski, *Zarys historii wojennej 29-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 7-10.

²³ W. Brzychaczek, *Zarys historii wojennej 35-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 18-33.

²⁴ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

²⁵ Tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

²⁶ Tamże, Świadectwo dojrzałości z dnia 28 czerwca 1922 r., b.p.

²⁷ Tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

Wpisy w indeksie dotyczą takich przedmiotów jak higiena, fizjologia, anatomia, teoria wychowania fizycznego i ćwiczenia gimnastyczne. Od 27 grudnia 1922 r. do 9 stycznia 1923 r. uczestniczył w kursie narciarskim w Zakopanem, gdzie też został odkomenderowany. Uzyskał tam 7 lokatę na 26 uczestników²⁸.

Po ukończeniu kursu w Poznaniu został przydzielony do 1 Kompanii Saperów 5 Pułku Saperów, a 31 stycznia 1924 r. do 23 Batalionu Saperów w tym pułku na stanowisko adiutanta²⁹. Na czas od 20 lipca do 20 sierpnia 1924 r. odkomenderowano go do pracy przy sypaniu kopca w Raclawicach³⁰.

Z kolei od 2 września 1924 r. do 4 kwietnia 1925 r. w Oficerskiej Szkole Inżynierii uczestniczył w siedmiomiesięcznym Kursie Doskonalenia Oficerów Saperów. Po jej ukończeniu, w wyciągu kwalifikacyjnym z 6 kwietnia tego roku o Zakrzewskim napisano:

Sportsmen. W służbie – poprawny. Poczytnił postępy w wyszkoleniu saperskim, aczkolwiek miał trudności spowodowane uprzednią służbą w piechocie. [...] Nadaje się w zupełności na stanowisko oficera wych[owania] fizycznego. Oficer b[ardzo] dobry³¹.

Po powrocie został wyznaczony na stanowisko dowódcy plutonu łączności i drużyny dowódcy. Od 1 października 1925 r. do 1 lutego 1926 r. pełnił obowiązki dowódcy 3 Kompanii Saperów³².

13 października 1926 r. celem przeszkolenia, został przeniesiony do 22 Pułku Artylerii Polowej. Powrócił 3 listopada tego roku. 18 listopada 1926 r. został oficerem młodszym w 2 Kompanii Saperów 5 Pułku Saperów. 20 kwietnia 1927 r. awansowano go na stopień kapitana i od 1 maja objął funkcję komendanta składu i warsztatu 5 Pułku Saperów. Miesiąc później przesunięto go na stanowisko dowódcy 3 Kompanii Saperów w tym pułku³³.

Ponieważ był specjalistą od wychowania fizycznego, to 8 lipca 1927 r. wyznaczono go na komendanta sześciotygodniowego kursu dla Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Gorlicach. Natomiast 23 sierpnia 1927 r. przeniesiono go z 5 Pułku Saperów do Oddziału Wyszkozenia Dowództwa Okręgu Korpusu Nr V w Krakowie, gdzie do 6 października 1930 r. pełnił funkcję referenta wychowania fizycznego³⁴. Wiadomo, że od 7 do 19 stycznia 1928 r. uczestniczył w Instruktorskim Kursie Narciarskim w Zakopanem, a kolejny kurs narciarski (trzytygodniowy) ukończył 3 marca tego roku³⁵.

²⁸ Tamże, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1923; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; Archiwum rodzinne Anny Majewskiej-Rau, Książeczka legitymacyjna Stefana Zakrzewskiego – studenta Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego. Zob. Z.J. Cutter, *Saperzy II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2005, s. 38; M. Wolski, *Zarys historii wojennej 5-go Pułku Saperów*, Warszawa 1931, s. 44.

²⁹ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

³⁰ Tamże, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

³¹ Tamże, Wyciąg kwalifikacyjny z dnia 6 kwietnia 1925 r., b.p.

³² Tamże, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

³³ Tamże, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.; tamże, Karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

³⁴ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. KZ 29/Z – 214, Wniosek o nadanie Zakrzewskiemu Stefanowi „Krzyża Zasługi” z dnia 9 stycznia 1932 r., b.p.; tamże, sygn. 6118, Główna karta ewidencyjna [brak daty], b.p.

³⁵ Tamże.

Przełożeni oceniali Zakrzewskiego raczej bardzo dobrze, choć dostrzegali wady, które opisywali na swój subiektywny sposób. W opinii z 1928 r. czytamy:

Ambitny, ideowy, o dużym poczuciu honoru i godności własnej. Bardzo pracowity i pilny. Towarzysko obyty. O żołnierza b[ardzo] dbały. Dobrze rozwinięty, ruchliwy, wytrzymały. Raczej sprytny niż inteligentny, umysłowość chaotyczna, mało wyrobiona. Dobry organizator i kierownik zawodów i ćwiczeń wychowania fizycznego. B[ardzo] dobry instruktor i wykładowca. Wyszkolenie fachowe b[ardzo] dobre w dziedzinie sportu i wychowania fizycznego. Wybitnie ideowy³⁶.

W 1930 r. nastąpiła kolejna zmiana w jego życiu. 7 października 1930 r. objął funkcję dowódcy 2 Kompanii Saperów w 1 Batalionie Saperów Legionowych w Modlinie³⁷. Mógł liczyć na kolejne awanse, gdyż jego dotychczasowa działalność została zauważona i doceniona. W 1932 r. za zasługi na polu wyszkolenia i wychowania fizycznego w wojsku otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi³⁸. W tym samym roku, 15 czerwca został odznaczony Medalem Niepodległości³⁹.

Od 10 stycznia 1933 r. do 25 kwietnia 1933 r. odbył XXI Kurs Unifikacyjno-Do-skonalący w Centrum Wyszkolenia Piechoty w Rembertowie. Ukończył go z wynikiem pomyślnym, ale nie zachwyił przełożonych. Możliwe, że już wtedy zaczęła dawać o sobie znać choroba nowotworowa⁴⁰.

Kapitan Stefan Zakrzewski zmarł 21 października 1934 r. w 1 Szpitalu Okręgowym im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Lekarze jako przyczynę śmierci podali nowotwór śródpiersia⁴¹. Pogrzeb odbył się 24 października na Cmentarzu Miejskim w Kaliszu⁴². 11 listopada 1934 r., już pośmiertnie otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi po raz drugi⁴³.

Stefan Zakrzewski nigdy nie założył rodziny. Po śmierci ojca, jego najbliższą rodzinę stanowiły matka i siostra Janina (ur. 24 sierpnia 1901 r. w Grodźcu, zm. 12 lipca 1973 r.). Janina Zakrzewska pierwsze nauki pobierała w kaliskiej Szkole Handlowej, a później na pensji Wandy Motylewskiej. Od października 1915 r. do czerwca 1918 r. należała do Polskiej Organizacji Skautowej. Była jedną z uczennic, które zawiązały I Żeńską Drużynę Skautową im. Emilii Plater w Kaliszu. Przysięgę skautową składała przed drużynową

³⁶ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn 6118, Kwalifikacje, b.p.

³⁷ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. KZ 29/Z – 214, Wniosek o nadanie Zakrzewskiemu Stefanowi „Krzyża Zasługi” z dnia 9 stycznia 1932 r., b.p.; tamże, sygn. 6118, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1931.

³⁸ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. KZ 29/Z – 214, Wniosek o nadanie Zakrzewskiemu Stefanowi „Krzyża Zasługi” z dnia 9 stycznia 1932 r., b.p.; *Nadanie Krzyża Zasługi*, „Dziennik Personalny” 1932, nr 5 z dnia 19 marca 1932 r., s. 208.

³⁹ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. MN 15.06.1932, Wniosek Stefana Zakrzewskiego z dnia 9 kwietnia 1932 r., b.p.

⁴⁰ WBH, KAPO, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, Wyciąg kwalifikacyjny z lipca 1933 r., b.p.

⁴¹ Tamże, Odpis metryki śmierci z dnia 22 kwietnia 1934 r.; tamże, Pośmiertne świadectwo wojsko-lekarskie z dnia 6 listopada 1934 r., b.p.

⁴² *Przedwczesny zgon*, „Gazeta Kaliska” 1934, nr z 24 października, s. 8; *Pogrzeb legionisty*, „Gazeta Kaliska” 1934, nr 286 z 26 października; [Nekrolog Stefana Zakrzewskiego], „Gazeta Kaliska” 1934, nr 294 z 3 listopada; S. Małyszko, *Zabytkowe cmentarze przy Rogatce w Kaliszu*, Kalisz 2012, s. 172.

⁴³ *Odznaczenia nadane w dniu Święta Niepodległości, 11 listopada 1934 roku*, „Świat Zasłużonych” 1934, nr 2, s. 15.

Alicją Michalską. Od początku 1916 r. była zastępową, a następnie plutonową. W latach 1915-1916 pod pseudonimem „Zdanowiczówna” brała udział w zebraniach konspiracyjnych, organizowanych przez komendanta POW na okręg kaliski, por. Jana Opielesińskiego. Pracowała w tajnej poczcie, roznosząc korespondencję do rodzin legionistów. W 1917 r. pracowała w Komitecie Pomocy Legionistom w Szczypiornie i Lidze Kobiet Pogotowia Wojennego. Żeby kontynuować naukę wyjechała do Warszawy i uczyła się tam w Gimnazjum Państwowym im. Królowej Jadwigi. W 1920 r. zdała maturę. Od sierpnia do października tego roku pracowała ochotniczo jako siostra-praktykantka w Szpitalu Wojskowym w Kaliszu. Następnie rozpoczęła studia na Politechnice Warszawskiej. Po roku przeniosła się do Szkoły Głównej Handlowej, którą ukończyła w 1924 r. Jej praca magisterska nosiła tytuł: „Odbudowa Miasta Kalisza po Wojnie”. Od 1925 r. pracowała jako urzędniczka w Zarządzie Miejskim w Kaliszu, na stanowisku kontrolera rachunków⁴⁴. W 1936 r. nakładem Kaliskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego wydała rozszerzoną wersję swojej pracy magisterskiej „Odbudowa Kalisza po Wielkiej Wojnie”⁴⁵. Po drugiej wojnie światowej wyszła za mąż za Jana Wojciszewskiego (ur. 1899 r., zm. 10 października 1973 r.), który podobnie jak jej brat, w młodości był działaczem Polskiej Organizacji Wojskowej, następnie legionistą i uczestnikiem wojny polsko-sockiej 1920 r.⁴⁶

Stefan Zakrzewski był jednym z żołnierzy walczących o niepodległą Polskę. Bez wątplenia wychowanie patriotyczne jakie uzyskał w domu rodzinnym przełożyło się na jego wybory życiowe. Już w szkole uczestniczył w działalności konspiracyjnej. Następnie bez formalnego zakończenia edukacji wstąpił ochotniczo do Legionów Polskich. Po zakończeniu walk o granicę II Rzeczypospolitej postanowił wybrać karierę oficera zawodowego. Dla kariery wojskowej zrezygnował z dopiero rozpoczętych studiów na Uniwersytecie Poznańskim. Był postacią wartą zapamiętania. Niestety, przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu na kontynuowanie obranej drogi życiowej.

⁴⁴ WBH, KAPO, Janina Zakrzewska, sygn. Odrzuc. 25.06.1938, Kwestionariusz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości [brak daty dziennej], b.p.; tamże, Zeznanie dotyczące służby w Polskiej Organizacji Skautowej z dnia 18.12.1937 r., b.p.; tamże, Zaświadczenie kierownika Oddziału Chirurgicznego Szpitala Wojskowego w Kaliszu, dr. Mieczysława Trzeciaka z dnia 22.12.1937 r., b.p.; A. Maruszewska „Hanka”, Z. Janiszewska „Boruta”, *Opieka kaliskiej Ligi Kobiet...*, s. 373; A. Tabaka, *Podziękowania legionistów dla kaliskiej Ligi Kobiet...*, s. 100-116; Obóz w Szczypiornie – Albumik dla Janki Zakrzewskiej [w:] Szczypiorno. Historia i współczesność, <https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/Albumik-dla-Janki-Zakrzewskiej> [dostęp: 20.12.2022].; Obóz w Szczypiornie – Pamiętnik Janki Zakrzewskiej. Wpisy w Warszawie, Kaliszu 1917-1920 [w:] Szczypiorno. Historia i współczesność, <https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/pamietnik-janki-zakrzewskiej-wpisy-w-warszawie-kaliszu-1917-1920> [dostęp: 20.12.2022]. Na temat Jana Opielesińskiego zob. I. Bożyk, „Wzór żołnierza i obywatela” – Jan Opielesiński, „Wojasznar”, „Zdanowicz” (1892-1918), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2017, nr 3, s. 125-140. Informacja o tytule pracy Janiny Zakrzewskiej pochodzi z Archiwum Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

⁴⁵ Autorka opisuje działania związane z odbudową Kalisza do 1931 r., zob. J. Zakrzewska, *Odbudowa Kalisza po Wielkiej Wojnie*, Kalisz 1936 r.; *Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w 1935 r.*, s. 10.

⁴⁶ Jan Wojciszewski w latach trzydziestych był urzędnikiem w Urzędzie Miejskim w Kaliszu, a później nauczycielem w Szkole Ogrodniczej Kutnie. Był też kierownikiem Spółdzielni Malarskiej w Kutnie. W 1948 r. powrócił do pracy urzędnika miejskiego w Kaliszu Na podstawie wywiadu z Anną Majewską-Rau i fragmentu historii rodziny napisany przez Grażynę z Kinów Rzymkowską (1. Majewską) (ur. 1934 r., zm. 2021 r.), przysłanego przez Annę Majewską-Rau.

Fot. 1. Stefania Zakrzewska.

Źródło: WBH, Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych, Zakrzewska Stefania, sygn. MN 16.03.1933, Kwestionariusz Biura Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości dla otrzymania legitymacji, upoważniającej do żniżki kolejowej z dnia 24 marca 1934 r., b.p.

Fot. 2. Stefan Zakrzewski.

Źródło: WBH, Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych, Stefan Zakrzewski, sygn. 6118, „Fotografja Lech” – Kalisz.

STEFAN ZAKRZEWSKI (1898-1934) – ŻOŁNIERZ LEGIONÓW POLSKICH
I OFICER ZAWODOWY WOJSKA POLSKIEGO

Słowa kluczowe: Legiony Polskie, Stefan Zakrzewski, Janina Zakrzewska, Antoni Freytag, Kalisz, Wieluń

Artykuł opisuje losy Stefana Zakrzewskiego (1898-1934), pochodzącego z rodziny o silnych tradycjach patriotycznych, młodzieżowego działacza Polskiej Organizacji Wojskowej, ochotnika Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego i uczestnika wojny polsko-sowieckiej 1920 r., podczas której został ranny. Po zakończeniu działań zbrojnych Stefan Zakrzewski postanowił kontynuować karierę wojskową. Dosiążył się stopnia kapitana. Na uwagę zasługuje też najbliższa rodzina Stefana Zakrzewskiego. Żarówno postać dziadka, Antoniego Freytaga, powstańca styczniowego, jak i matki, Stefanii, która działała społecznie w Kaliszu. Osoby te miały niewątpliwy wpływ na wybory życiowe Stefana, ale też jego siostry, Janiny, która podobnie jak matka działała społecznie, m. in. na rzecz internowanych w Szczyptornie legionistów.

STEFAN ZAKRZEWSKI (1898-1934) – SOLDIER OF THE POLISH LEGIONS AND PROFESSIONAL OFFICER IN THE POLISH ARMY

Key words: Polish Legions, Stefan Zakrzewski, Janina Zakrzewska, Antoni Freytag, Kalisz, Wieluń

The article presents the figure of Stefan Zakrzewski, born in Kalisz, an activist of the Polish Military Organisation and a volunteer of the Polish Legions, fighting in the ranks of the 6th Infantry Regiment. He joined the Polish Legions without completing middle school. After Poland regained independence, he continued his service as a professional officer in the Polish Army. Throughout his life, he displayed an extremely patriotic attitude. In January 1919, at his own request, he was assigned to the 29th Infantry Regiment (Kaniowski Rifle Regiment), and later also fought in the 28th Infantry Regiment and the 34th Infantry Regiment. He was wounded during the fighting. After the end of the Polish-Soviet War, he continued his education and was conscripted into the 29th Infantry Regiment and then into the 5th Sapper Regiment. While in the army, he was a physical education instructor. From 1930, he was commander of the 2nd Sapper Company in the 1st Battalion of Legion Sappers in Modlin.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Grodziec, sygn. 78

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbica Kujawska, sygn. 56

Księgi i akta hipoteczne sądów w Turku, sygn. 54/507/0/-/794

Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Włocławku

Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Osiećciny, sygn. 21

Wojskowe Biuro Historyczne

Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych

Janina Zakrzewska, sygn. Odrzuc. 25.06.1938

Stefan Zakrzewski, sygn. 6118

Stefan Zakrzewski, sygn. KZ 29/Z – 214

Stefan Zakrzewski, sygn. MN 15.06.1932

Stefania Zakrzewska, sygn. MN 16.03.1933

Archiwum rodzinne Anny Majewskiej-Rau

Akt śmierci Ludwika Zakrzewskiego z dnia 16 listopada 1923 r

Fragment historii rodziny napisany przez Grażynę z Kinów Rzymkowską (1ª Majewską) (ur. 1934 r., zm. 2021 r.)

Książeczka legitymacyjna Stefana Zakrzewskiego – studenta Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego

Źródła drukowane:

Bieniecki R., Celer B. (2014), *Katastrofa kaliska 1914. Materiały źródłowe (wybór)*, Kalisz. *Materiały źródłowe do dziejów legionistów internowanych w Szczypiornie w 1917 roku*, wybór i oprac. G. Waliś (2017), Kalisz.
Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w 1935 r.

Wspomnienia:

Wierna służba. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1910-1915. Służba ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915-1918, Warszawa 2021.

Wywiady i informacje:

Wywiad z Anną Majewską-Rau
Informacja z Archiwum Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Prasa:

„Dziennik Personalny” – 1932
„Gazeta Kaliska” – 1923, 1934
„Słowo” – 1898
„Świat Zasłużonych” – 1934

Opracowania:

Beldowski L. (1928), *Zarys historii wojennej 29-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa
Bożyk I. (2017), „*Wzór żołnierza i obywatela*” – Jan Opieliński, „*Wojsznar*”, „*Zdanowicz*” (1892-1918), „*Przegląd Historyczno-Wojskowy*”, nr 3
Brzychaczek W. (1929), *Zarys historii wojennej 35-go Pułku Piechoty*, Warszawa
Cutter Z. J. (2005), *Saperzy II Rzeczypospolitej*. Warszawa
Dobrowolski P. (2018), *Świetlice żołnierskie – rola i zadania w systemie wychowawczym żołnierzy (1918-1939)*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica*”, nr 101
Durka J. (2017), *Materiały aparatu bezpieczeństwa na temat ziemianina Witolda Karłowskiego (1896-1959) z Grodnej*, „*Polonia Maior Orientalis*”, T. 4
Maliszewski J. (1932), *Postanie styczniowe. Notatki biograficzne uczestników*, Warszawa
Małyszko S. (2012), *Zabytkowe cmentarze przy Rogatce w Kaliszu*, Kalisz
Mastalski L. (2020), *Polska Organizacja Wojskowa. Okręg Częstochowsko-Wieluński Va/IX 1915-1918*, Częstochowa
Mościcki H. (1929), *Pomniki bojowników o niepodległość 1794-1863*, Warszawa
Sętowski J. (2005), *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa
Sętowski J. (2011/2012), *Powstańcy styczniowi 1863-1864 na cmentarzach częstochowskich: Kule, św. Rocha i ewangelicko-augsburskim. Biogramy*, „*Rocznik Muzeum Częstochowskiego*”
Sobczak-Waliś M., Waliś G. (2013), *Miejsca pamięci powstania styczniowego na terenie powstańczego województwa kaliskiego*, Kalisz
Tabaka A. (2020), *Podziękowania legionistów dla kaliskiej Ligi Kobiet. List Mieczysława Naramowskiego (1889-1954) na tle pomników jeńców ze Szczypiorna*, „*Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*”, nr 20
Wolski M. (1931), *Zarys historii wojennej 5-go Pułku Saperów*, Warszawa
Wrotkowski H. (1970), *Spółczesność Kalisza w latach pierwszej wojny światowej i dniach wyzwolenia*, „*Rocznik Kaliski*”, T. III

Zakrzewska J. (1936), *Odbudowa Kalisza po Wielkiej Wojnie*, Kalisz

Netografia:

Genealogia Polaków, <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/71394/lucjan-freytag> [dostęp: 20.12.2022].

Genealogia Polaków, <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/58099/lucjan-freytag> [dostęp: 20.12.2022].

Halak M., *Kaliszcy harcerze też walczyli o niepodległość*, <https://zyciekalisza.pl/artykul/kaliszcy-harcerze-tez/853596> [dostęp: 20.12.2022].

Kielakowie.com, <https://kielakowie.com/getperson.php?personID=I85310&tree=tree381> [dostęp: 20.12.2022].

Kielakowie.com, <https://kielakowie.com/getperson.php?personID=I85524&tree=tree381> [dostęp: 20.12.2022].

Mydlach P., *Szkoła Handlowa w Kaliszu (1905-1917)*, http://2lo.kalisz.pl/images/szkola_handlowa_1905-1917.pdf [dostęp: 20.12.2022].

MyHeritage, https://www.myheritage.pl/names/antoni_freytag [dostęp: 20.12.2022].

Szczypiorno. Historia i współczesność, https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/pamietnik-janki-zakrzewskiej-wpisy-w-warszawie-kaliszu-1917_1920 [dostęp: 20.12.2022].

Szczypiorno. Historia i współczesność, <https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/albumik-stelli-takze-wpisy-wierszowane-legionistow-i-grafiki-jurka-krukowskiego-pazdziernik-grudzien-1917-r> [dostęp: 20.12.2022].

Szczypiorno. Historia i współczesność, <https://szczypiorno.info/oboz-w-szczypiornie-galeria-zdjec/nggallery/oboz-w-szczypiornie/Albumik-dla-Janki-Zakrzewskiej> [dostęp: 20.12.2022].